

مریم احمدی شیروان | روضه‌خوانی آقا علی‌بن‌موسی‌الرضا(ع) جنس دیگری دارد؛ واژه‌ها را ردیف نمی‌کند، دل را می‌سوزاند. وقتی به ریتان بن شبیب فرمود: «یا اَبْنَ شَبِیبِ اِنْ کُنْتَ بِاَکْبَا لِشَیْنٍ وَ فَاکِبَ لِلْحُسَیْنِ» (عیون اخبارالرضا(ع)، ج۱، ص۱۹۹) یا وقتی از زخمی شدن پلک‌ها و اشک‌های مدام اهل بیت(ع) بر عزای کربلا گفت (إِنَّ یَوْمَ الْحُسَیْنِ أَقْرَحُ جُفُونَنَا؛ امالی صدوق، ص ۱۲۸) فقط سوگواری نمی‌کرد؛ بلکه داشت به‌امت می‌فهماند جغرافیا و تاریخ اسلام پیرامون کدام نقطه پرگار می‌چرخد. امام‌رضا(ع) همان حسین‌شناسی است که پرده از راز آیه «وَقَدْ یَنَّاہُ یَذِیج عَظِیمٌ» برداشت و در روایت عیون اخبارالرضا(ع) آشکار کرد که آن ذبیح عظیم، قوچی در منا نبود، بلکه جان پاک و مطهر حسین(ع) بود که فدیه شد تا انسان از جهالت نجات یابد. حال‌ادر آستانه اربعین حسینی، صحن و سرای رضوی پر شده از پاهایی که سنگینی خاک مسیر کربلا را پیش‌پیش روی کفش‌هایشان احساس می‌کنند؛ زائرانی که ابتدا اذن دخول طریق‌الحسین(ع) را از پنجره فولاد می‌گیرند و بعد‌قدم در راه می‌گذارند.

برای درک عمیق‌تر این پیوند ولایی و فهم معنای «بَدَلُ مَهِجَّتَه» در زیارت اربعین، به گفت‌وگو با حجت‌الاسلام والمسلمین حبیب‌الله فرحزاد، کارشناس دینی پرداخته‌ایم تا ببینیم چگونه معرفت امام هشتم(ع) چراغ‌راه گام‌های زائر در مسیر بیداری می‌شود.

■ محبت و صلوات؛ گذرنامه‌معنوی زیارت

حجت‌الاسلام فرحزاد در ابتدا با اشاره‌به‌نقش‌بنیادی محبت اهل‌بیت(ع) در سازندگی روح انسان و پیوند معنوی مؤمنان تصریح می‌کند: پیوند قلبی با ارزش‌های الهی شالوده اصلی حرکت انسان به سوی کمال است و براساس آموزه‌های اسلام، نیت و محبت خالصانه می‌تواند انسان را در ثواب کارهای خیر دیگران شریک سازد. پیامبر اعظم(ص) در کلامی صریح و مبنایی می‌فرمایند: «مَنْ أَحَبَّ قَوْمًا حُبَّیْرَ مَعْهَمُ وَ مَنْ أَحَبَّ عَمَلُ قَوْمٍ أَشْرَکَ فِی عَمَلِهِمْ» (بحارالانوار، جلد۶۵، صفحه۹۸؛ هر کس دسته‌ای را دوست‌دارد با همان‌ها محشور می‌شود و هر کس کار گروهی را بپسندد در عمل آنان شریک خواهد بود. این حقیقت‌نشان می‌دهد زیارت‌وهمراهی با جریان حسینی یک پیوندعمیق‌روحي و معرفتی است. وی این پیوند قلبی را نیازمند یک ابراز مداوم و نماد زبانی دانسته و صلوات را تجلی بیرونی همین محبت معرفی می‌کند. او توضیح می‌دهد: همان‌گونه که نیت پاک ظرف پذیرش اعمال است، ذکر صلوات نیز به عنوان مُهر قبولی و شرط آرزایی تمام حسنات و عبادات انسان به شمار می‌رود، چرا که فرستادن درود بر پیامبر(ص) و آل او(ع) فرمان مستقیم پروردگار متعال در قرآن کریم است. خداوند می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتُهُ یَسْلُوْنَ عَلَی النَّبِیِّ یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَیْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِیمًا» (سوره احزاب، آیه ۵۶). از این رو، ذکر صلوات همگامی با سنت الهی و فرشتگان بوده و شالوده پذیرش هرگونه گام برداشتن در مسیر خیر و زیارت است.

گزارش

ریحانه عامل نیک | در تاریخ صدر اسلام برخی چهره‌ها فراتر از نسبت‌های خانوادگی و جایگاه‌های سیاسی، با وفاداری، دیانت و حضور مؤثر در بزنگاه‌های مهم شناخته می‌شوند. محمد بن ابی‌بکر یکی از همین شخصیت‌هاست؛ چهره‌ای که در شمار یاران نزدیک و مورد‌اعتماد امام‌علی(ع) قرار داشت و در حوادث مهم آن دوره نقشی فعال ایفا کرد. از امام صادق(ع) نقل شده که محمد بن ابی‌بکر هنگام بیعت با امام علی(ع) عرض کرد: «گواهی می‌دهم تو‌امامی هستی که اطاعت تو واجب است.» (طوسی، رجال الکشی، ص ۶۴) در برخی منابع تاریخی، جایگاه او در کنار امیرالمؤمنین(ع) با منزلت ابودر غفاری نزد پیامبر(ص) مقایسه شده است؛ مقایسه‌ای که از عمق پیوند اعتقادی و سیاسی او با امام علی(ع) حکایت دارد. او در شمار یاران وفادار امام(ع) بود و در صحنه‌های مهم سیاسی و نظامی زمان خود نیز حضوری اثرگذار داشت. در ادامه، مروری داریم بر زندگی او و شیوه همراهی‌اش با امام علی(ع).

■ تولد و پرورش در خانه‌امیرالمؤمنین(ع)

محمد بن ابی‌بکر در ذی‌القعدة سال حجة‌الوداع، همزمان با سفر پیامبر(ص) برای حج، دیده‌به جهان گشود. کنیه او ابوالقاسم بود و از این جهت، هم‌نام و هم‌کنیه پیامبر اکرم(ص) به شمار می‌رفت. پدرش ابوبکر، زمانی از دنیا رفت که محمد بیش از دو سال و چند ماه نداشت. مادر او، اسماء بنت عیسى، از زنان بزرگ صدر اسلام بود. اسماء ابتدا همسر جعفر بن ابی‌طالب بود، اما پس از شهادت جعفر، با ابوبکر ازدواج کرد و محمد حاصل این ازدواج بود. پس از درگذشت ابوبکر، محمد بن ابی‌بکر وارد خانه امیرالمؤمنین(ع) شد. همین نزدیکی، پیوندی عمیق میان او و امیرالمؤمنین(ع) به وجود آورد و سبب شد محبت و ارادتی ویژه به آن حضرت پیدا کند. در مقابل، حضرت علی(ع) نیز او را دوست می‌داشت و در نهج‌البلاغه نیز به نقل از آن حضرت آمده است: «او(محمد) دوست من بود و چون فرزندم او را پرورش داده بودم» (نهج‌البلاغه، تصحیح صبحی صالح، خطبه۶۸، ناشر: قم، مرکز البحوث الاسلامیه، ۱۳۷۴، ص ۹۸).

■ همراهی در صفین

محمد بن ابی‌بکر پس از انتصاب به حکومت مصر، در جنگ صفین در سپاه امام علی(ع) علیه معاویه جنگید. او در این نبرد، همراه حسنین(ع) در رکاب امیرالمؤمنین(ع) حضور داشت و بنا بر نقل‌ها، امام علی(ع) او را فرمانده پیاده‌نظام و به روایتی، فرمانده میسره سپاه خود قرار داده بود. حضور محمد در سپاه امام علی(ع) برای جبهه حق یک امتیاز مهم به شمار می‌رفت؛ تا آنجا که رزمندگان سپاه امام(ع) در اشعار خود می‌خواندند: «هان پاک، پسر پاک محمد بن ابی‌بکر همراه ماست».

■ آغاز مسئولیت در مصر

مهم‌ترین مسئولیتی که به محمد بن ابی‌بکر سپرده شد، حکومت مصر از سوی امیرالمؤمنین(ع) بود. او در اول رمضان سال ۳۶ هجری به این منصب رسید. در آغاز خلافت امام علی(ع)، حکومت مصر به قیس بن سعد بن عباده واگذار شد و پس از او، این مسئولیت به محمد بن ابی‌بکر رسید. انتصاب محمد به حکومت مصر بی‌دلیل نبود. خلوص نیت،

بازخوانی یک روایت از امام‌رضا(ع) و نقش آن در بیداری زائران اربعین حسینی در گفت‌وگو با حجت‌الاسلام فرحزاد

راز نجات انسان‌ها با خون سیدالشهدا(علیه‌السلام)

کرد: «وَقَاسَمُهُمَا إِنِّي لَكُمَا لِمِیْنُ التَّأَصُّجِیْنِ» (سوره اعراف، آیه ۲۱) از میوه نهی شده تناول شد. اما حضرت اباعبدالله(ع) در سخت‌ترین‌معرکه آزمایش؛ از تمامی تعلقات، یاران و فرزندان خود گذشت تا دین خدا باقی بماند؛ ایثاری بی‌نظیر که ریشه در آزمون‌های بزرگ پیامبران پیشین دارد.

■ جلوه ذبیح عظیم در نگاه امام رضا(ع) و حقیقت ایثار حسینی

این استاد حوزه با امتداد دادن این قیاس تاریخی به آزمون حضرت ابراهیم(ع) و تبیین نگاه ویژه حضرت رضا(ع) بیان می‌کند: در آزمون بزرگ حضرت ابراهیم(ع) برای ذبیح‌فرزندش حضرت اسماعیل(ع)، اخلاص پیامبر الهی به اثبات رسید و پروردگار قوچی را فدیه او قرار داد و فرمود: «وَقَدْ یَنَّاہُ یَذِیج عَظِیمٌ» (سوره صافات، آیه ۱۰۷). حضرت امام علی بن موسی‌الرضا(ع) در تبیین ژرفای این آیه شریفه، حقیقت شگفت‌انگیزی را آشکار می‌کندومی‌فرمایدذات‌مقدس پروردگار هرگز یک گوسفند را عظیم نمی‌نامد، بلکه مصداق تام و نهایی ذبیح عظیم، شهادت جانسوز حضرت اباعبدالله‌الحسین(ع) است که مشیت‌الهی بر تحقق آن در امت اسلامی تعلق گرفت. وی با استناد به روایت گرانسنگ عیون اخبارالرضا(ع) و خصال شیخ صدوق به تشریح ابعاد این تحلیل ولایی پرداخته و می‌افزاید: براساس این حدیث معتبر، هنگامی

از صفین تا شهادت؛ روایت زندگی محمد بن ابی‌بکر در سپاه و سیاست

فرزندى خير خواه، کارگزاری کوشا و شمشیری برنده

بازگشت طرفین به شهرهای خود، توجه معاویه به مصر جلب شد و این سرزمین را در صدر برنامه‌های خود قرار داد. او پیش‌تر به عمر و بن عاص وعده داده بود اگر در صفین سپاه شام را یاری کند، حکومت مصر را به او خواهد سپرد. از همین رو، معاویه در پی آن بود که با تصرف مصر، به این وعده عمل کند و آن را در اختیار عمرو بن عاص قرار دهد. به همین دلیل، مجموعه‌ای از نقشه‌ها و توطئه‌ها علیه محمد بن ابی‌بکر شکل گرفت.

■ مأموریت مالک اشتر و ادامه فشارها

امیرمؤمنان علی(ع) زمانی که از اوضاع بحرانی مصر و فشارهای داخلی مانند شورش عثمانیان عزلت‌نشین و فتنه‌های خارجی بر محمد بن ابی‌بکر آگاه شد، تصمیم گرفت مالک‌اشتر نخعی را که فرمانده‌ای لایق و کارآزموده در سیاست و جنگ بود به جای او به مصر بفرستد و محمد را در مأموریتی آرام‌تر به کار گیرد. به همین منظور، مالک‌اشتر را به کوفه فراخواند و با نگارش عهدنامه معروف، او را به حکومت مصر منصوب کرد. اما معاویه از این تصمیم آگاه شد و در مسیر حرکت مالک اشتر، جاسوسان و عوامل نفوذی خود را کمین گذاشت. سرانجام، این فرمانده برجسته امام علی(ع) به دست یکی از همان عوامل مسموم شد و در ناحیه قلزم یاب عریش، غریبانه به شهادت رسید. امام علی(ع) از شهادت مالک اشتر بسیار اندوهگین شد و در نامه‌ای به محمد بن ابی‌بکر توضیح داد که اعزام مالک به مصر، ناشی از نارضایتی از محمد نبوده؛ بلکه به دلیل توانایی و کارآمدی بیشتر مالک در خنثی کردن توطئه‌های معاویه و دشمنان داخلی بوده است. آن حضرت همچنین محمد بن ابی‌بکر را به ادامه راه خود در مبارزه باستمگران و آشوب‌طلبان فراخواند. محمد نیز پس از دریافت این مأموریت تازه، مبارزه بی‌امان خود را علیه دشمنان ولایت و خلافت اسلامی ادامه داد.

■ از آنان یک دشمن و از ما یک دوست کم شد

در نبرد نابرابری که میان سپاه ۶هزار نفری معاویه و نیروهای عثمانیان عزلت‌نشین رخ داد، سپاه ۲هزار نفری محمد بن ابی‌بکر به فرماندهی کئانه بن بشر در منطقه «المسناة» شکست خورد و کئانه بن بشر نیز به شهادت رسید. درباره چگونگی شهادت محمد بن ابی‌بکر روایت‌های متفاوتی نقل شده است؛ برخی گفته‌اند او در نبرد با معاویه بن حذیج به شهادت رسید و برخی دیگر نوشته‌اند عمروعاص او را اسیر کرد و سپس به شهادت رساند. تاریخ شهادت این بزرگوار را ماه صفر سال ۳۸ هجری دانسته‌اند. بارسیدن خبر شهادت محمد بن ابی‌بکر، امیرالمؤمنین(ع) بسیار اندوهگین شد و مردم کوفه را به سبب کوتاهی در یاری‌رسانی به او سرزنش کرد. آن حضرت در خطبه‌ای، سستی و بی‌عملی مردم کوفه و نافرمانی آنان را نکوهش فرمود و در نامه‌ای به عبدالله بن عباس نوشت: «اما بعد، همانا مصر سقوط کرد و فرماندارش محمد بن ابی‌بکر که خدا او را رحمت کند شهید شد. در پیشگاه خداوند،

■ **استنصار برای نجات؛ شکستن غرور در آستان خادمی**
وی با تکیه بر همین منطق نجات و هدایت، به رفتارشناسی حضرت سیدالشهدا(ع) در کربلا اشاره و خاطرنشان می‌کند: مواجهه امام با دشمن و تعابیر تاریخی همچون «هَلْ مِنْ نَاصِرٍ يُنْصُرُنِیْ» یا سخن گفتن درباره طفل شیرخوار، هرگز نشان‌دهنده اضطراب، ضعف یا نیاز شخصی نبوده، بلکه کاملاً منطبق بر اصل اتمام حجت و گشودن باب رحمت الهی برای بیداری وجدان‌های خفته است. پیشوای معصوم تا آخرین لحظات نبرد تلاش کرد فرصت تفکر، پشیمانی و بازگشت از شقاوت را برای گمراهان فراهم کند. در حقیقت، ندای استنصار امام، دعوتی جاودانه برای دست‌گیری از انسان‌ها و رهنمون کردن آنان از تاریکی گمراهی به سوی سعادت جاویدان بوده است.

حجت‌الاسلام فرحزاد بهره‌مندی از این مکتب هدایتگر را نیازمند آراسته‌شدن به روحیه تواضع دانسته و در ادامه به تشریح جایگاه خدمتگزاری در آستان حسینی می‌پردازد: شرط ورود به حریم ولایت حسینی، شکستن غرور و رسیدن به تواضع کامل در برابر بندگان خداست. مفاخر بزرگ علمی و فقه‌ای نامداری همچون آیت‌الله کمپانی(ره) با درک عمیق همین مقام، در مجالس حسینی با تواضع کامل کفش جفت می‌کردند و چای می‌ریختند و بر این باور بودند که شاید همین خدمت خالصانه و بی‌ریا، توشه اصلی آنان در پیشگاه الهی باشد. خادمی در این آستان، مدال افتخاری است که تنها با اخلاص، فروتنی و خدمت به زائران حاصل می‌شود.

■ تداوم رسالت زینبی در حماسه اربعین

این سخنران دینی با پیوند دادن این فرهنگ خدمتگزاری به پیشینه تاریخی اربعین و رویداد بازگشت کاروان اهل‌بیت(ع) به کربلا تصریح می‌کند: اربعین، نقطه پیوند معرفت‌نظری با ایستادگی عملی و آیین تجدید پیمان با اهداف والای شهیدان است. نخستین اربعین حسینی، یادآور دو جریان ماندگار در تاریخ است؛ از یک‌سو جابر بن عبدالله انصاری به عنوان نخستین زائر با زیارت عاشقانه خود راه زيارت را گشود و از سوی دیگر کاروان اهل‌بیت(ع) (پس از تحمل سخت‌ترین مصائب وارد کربلا شدند. در این روز، حضرت زینب(س) با تبیین حقیقت عاشورا و افشاگری علیه ظلم، پیام ایستادگی، عقلانیت و مظلومیت حماسه حسینی را در تاریخ تثبیت کرد و اجازه نداد خون پاک شهیدان در سانسور رسانه‌ای حکومت ستم‌گرفت پامال شود.

حجت‌الاسلام فرحزاد در پایان با جمع‌بندی ابعاد مختلف حماسه حسینی، اربعین امروز را امتداد همان بیداری تاریخی دانسته و تأکید می‌کند: حضور پرشور و میلیونی مردم از نقاط مختلف جهان در پیاده‌روی اربعین، تجلی بیداری جوامع و امتداد راستین همان رسالت زینبی است. گام برداشتن در این مسیر معنوی، تجدید بیعتی عملی با آرمان‌های والای انسانی، نفی ظلم، حرکت به سوی عدالت و تلاش برای رهایی جوامع بشری از تاریکی جهالت و تحیر گمراهی است؛ همان اهداف والایی که حضرت سیدالشهدا(ع) تمام هستی و جان مبارک خویش را برای احیای آن‌ها فدا کرد.

او افرزندی خیر‌خواه و کارگزاری کوشا و شمشیری برنده و ستونی بازدارنده می‌شماریم. همواره مردم را برای پیوستن از آغاز تا انجام فراخواندم، عده‌ای با ناخوشایندی آمدند و برخی به دروغ بهانه آوردند و بعضی خوار و ذلیل بر جای ماندند. از خدا می‌خواهم پسرودی مرا از این مردم نجات دهد. به خدا سوگند اگر در پیکار با دشمن، آرزوی من شهادت نبود و خود را برای مرگ آماده نکرده بودم، دوست می‌داشتم حتی یک روز با این مردم نباشم و هرگز آنان را دیدار نکنم» (نهج‌البلاغه، نامه۳۵).

اندوه حضرت علی(ع) در شهادت محمد بن ابی‌بکر تا آنجا بود که وقتی عبدالله بن شعیب مأمور امام در شام از شادی مردم شام در پی این شهادت خبر داد، آن حضرت فرمود: «همانا اندوه ما بر شهادت او به اندازه شادی شامیان است، جز آنکه از آنان یک دشمن و از ما یک دوست کم شده است» (نهج‌البلاغه، حکمت۳۲۵؛ مجلسی، بحارالانوار، ج ۳۳، صف ۵۶).

منابع

نگاهی به زندگی و شخصیت محمد بن ابی‌بکر؛ سید حسن حسینی محمد بن ابی‌بکر، فرماندار دلاور امیرمؤمنان(ع) در سرزمین مصر؛ سید تقی واردي

